

سهم موضوع غدیر و ولایت

امیرالمؤمنین،

امام علی (علیه السلام)

در کتاب‌های ادبیات فارسی
دوره دوم متوسطه

علی اکبر امامی

کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی و دبیر آموزش و پرورش منطقه حمیل
هما یون بیتا

کارشناس و مربی فنی و حرفه‌ای کرمانشاه

مردان بدری

کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی و دبیر آموزش و پرورش منطقه حمیل

چکیده

فرایند تعلیم و تربیت از مهم‌ترین فرایندهای موجود در تمامی کشورهاست. در واقع، روند اصلی فرهنگی، اقتصادی و سیاسی هر کشور ریشه در تعلیم و تربیت آن کشور دارد. در موفقیت و کارآمدی نظام آموزشی هر کشور نیز عناصر و عواملی تأثیرگذارند که از مهم‌ترین و اساسی‌ترین آن‌ها، کتاب‌های درسی و محتوای آموزشی و اهدافی است که مؤلفان محترم در این کتاب‌ها در نظر گرفته‌اند. در پژوهش حاضر، نخست (در مقدمه) به‌طور کوتاه و مختصر در مورد عید غدیر و حضرت علی (ع) توضیحاتی بیان شده و در ادامه جستار، کمیت محتوای آموزشی و تحلیل مطالب مربوط به عید غدیر و حضرت علی (ع) در کتاب‌های ادبیات فارسی دوره دوم متوسطه با رسم نمودار بررسی گردیده است. در پایان نیز به شرح نمودار و بیان نتیجه‌گیری پرداخته شده است. می‌توان گفت که دقت در انتخاب و گزینش مطالبی از این گونه تلاش مؤلفان کتب درسی را ثمربخش‌تر خواهد کرد.

کلیدواژه‌ها: عید غدیر، حضرت

علی (ع)، تحلیل کتاب‌های ادبیات فارسی دوره دوم متوسطه

ضرورت تحقیق

بررسی و تحلیل محتوایی و ساختاری کتاب‌های درسی از این جهت که می‌تواند اطلاعات دقیق و موثقی درباره کتاب‌های درسی فراهم آورد تا در نهایت با مقایسه با اصول، مفاهیم و تمامی اهداف برنامه

داستان غدیر از
عظمت و ضرورت
ولایت و ریشه‌های
بدون این مسئله
خبر می‌دهد

درسی، میزان موفقیت مولفان آن کتاب‌ها در تحقیق اهداف از پیش تعیین‌شده آموزشی براساس ضوابط و قواعد ارزیابی کتاب‌های درسی نشان داده می‌شود، بسیار حائز اهمیت است.

مقدمه

سخن از شخصیت بی‌مانند امیرمؤمنان علی - علیه‌السلام - است؛ شخصیتی که بشر با آن همه توصیفی که تاکنون از او داشته هنوز در حسرت دست‌یافتن به حقیقت اوست.

چهره مقدسی را که زادگاهش خانه خدا و محل نشو و نمایش دامان نبی اکرم (ص) و وجود مقدسش آیین تمام‌نمای پیامبران الهی و نسخه دوم آخرین سفیر خدا و به فرموده قرآن، نفس و روح و جان محمد مصطفی بوده است، چگونه می‌توان توصیف کرد؟ حضرت علی (ع) برترین الگوی انسانی است و تمامی ارزش‌های انسانی در او به حد اعلا رشد رسیده‌اند؛ شجاعت، بخشنده‌گی، اندیشه متعالی، زهد و عبادت، ایثار، خدانشناسی و همه ویژگی‌های عالی بشری و خصایص والای تربیتی و اخلاقی در او جمع‌اند. او قهرمان همه ارزش‌هاست. «او از محبوب‌ترین انسان‌ها نزد خدا و مظهر کلمه الله الحسنی بود. او همانند پروردگارش با مؤمنان در کمال رأفت و رحمت و با دشمنان خدا مظهر خشم و خشونت بود. او فرزند جبهه و جنگ و جهاد و از دوران کودکی فدایی و پشتیبان رسول الله بود. پس از پیامبر (ص)، بیشترین رنج را دید و خون دل فراوان خورد. او برای حفظ اسلام و وحدت مسلمانان از حق مسلم خود چشم پوشید تا پیکره اسلام آسیب نبیند و بر تمام مصیبت‌های بی‌شمارش صبر پیشه کرد. به یقین، همین صبر زیبای علی - علیه‌السلام - بود که ایمان و اخلاصش را تفسیر نمود و وی را در تاریخ جاوید کرده است. در یک کلام،

علی حقیقت جاویدی است که به فرموده پیامبر(ص) هیچ کس جز خدا و رسولش او را شناخت» (طیسی، ۱۳۸۲: ۹). امام علی(ع) مظهر تجلی اسما و صفات پروردگار و نمونه کامل انسان متعالی است. او که بر چکاد اندیشه و ایمان قرار دارد، پیشوای تقوا، عبودیت، صدق، اخلاص، عطوفت و شجاعت، اسوه خضوع و خشوع در برابر حق و آیین تمام‌نمای استقامت و استواری در برابر سرکشان و مستکبران می‌باشد. امامت علی(ع)، غدیر و محل غدیر را برای همیشه در اذهان همگان ماندگار کرد و می‌توان گفت غدیر محور هم‌بستگی و زیربنای تفکر شیعی است. غدیر تبیین‌کننده اصل وصایت رسول مکرم اسلام(ص) می‌باشد که اسلام راستین را تداوم بخشید و زلال معرفت، ولایت تسلیم و رضا را در جان مؤمنین جاری و حیات ثمربخش را به آنان هدیه نمود.» (رضوانی، ۱۳۴۱: ۱۲) داستان غدیر از عظمت و ضرورت ولایت و ریشه‌های بدون این مسئله خبر می‌دهد. رسول اکرم(ص) در آن هنگام و در زیر آن آفتاب سوزان، در حضور آن همه جمعیت پیامی داد؛ این پیام اساسی‌ترین پیام دین او بود و به راستی رسول(ص) بر عظمت و ضرورت آن واقف بود، که مردم را در آن گرمای سوزان نگه داشت و رسالت آسمانی خویش را به مسلمانان ابلاغ فرمود. غدیر عصاره و نتیجه خلقت و خلاصه مکتب وحی است و صرفاً واقعه‌ای تاریخی نیست. این نام مقدس، عنوان عقیده ما و اساس دین است. غدیر ثمره نبوت و میوه رسالت و تعیین‌کننده خط مشی مسلمانان تا آخرین روز دنیاست. غدیر ماجرای سرنوشت‌ساز است و نقطه تلاقی کاروان رسالت با طلایه‌داران امامت است. غدیر خم یک سرزمین نیست؛ چشمه‌ای است که تا پایان هستی می‌جوشد و کوثری است که فنا بر نمی‌دارد و افقی است بی‌کرانه و خورشیدی است عالم‌تاب.

غدیر و حضرت علی(ع) امامت و ولایت را معنا بخشیدند. «ارادة حکیمانه خداوند بر این تعلق گرفته است که واقعه غدیر، در تمام اعصار به صورت یک تاریخ زنده که قلوب و دل‌ها به سوی آن جذب می‌شوند،

بماند و نویسندگان اسلامی در هر عصر و زمانی در کتاب‌های تفسیر و تاریخ و حدیث و کلام، پیرامون آن سخن بگویند و گویندگان مذهبی در مجالس مذهبی وعظ و خطابه درباره آن داد سخن دهند و آن را از فضایل غیرقابل انکار بشمارند. نه تنها خطبا و گویندگان، بلکه شعرا از این واقعه الهام گرفته و ذوق ادبی خود را از تفکر و اندیشه پیرامون این حادثه و از فزونی اخلاص به صاحب ولایت، پر فروغ سازند» (مکارم شیرازی، ۱۳۸۲: ۹). مفهوم غدیر، یعنی تداوم ولایت الله و ولایت رسول. با ولایت مؤمنان، طبیعی است فرد

کتاب‌های درسی درب‌گیرنده محتوای آموزشی و مهم‌ترین عامل انتقال فرهنگ و دانش به نسل‌های آینده هستند و در تحقق اهداف آموزشی اهمیت زیادی دارند. برنامه‌ریزان آموزشی و درسی نیز نقش اساسی در تعیین این اهداف دارند

افضل و سیدالمسلمین و امیرالمؤمنین و یعسوب‌الدین و قائد غرالمجملین است که باید این عنوان را احراز کند تا اسلام منحرف نشود و آن همه خسارت وارد نشود. آن درختی که نشاندهست خدای ازلی اصل آن است محمد، تن آن است علی شاخه‌اش فاطمه است و حسنین‌اند ثمر شیعیان برگ درختانند ز انوار جلی می‌توان گفت کتاب‌های درسی دربرگیرنده محتوای آموزشی و مهم‌ترین عامل انتقال فرهنگ و دانش به نسل‌های آینده هستند

و در تحقق اهداف آموزشی اهمیت زیادی دارند. برنامه‌ریزان آموزشی و درسی نیز نقش اساسی در تعیین این اهداف دارند. در واقع، اهداف آموزشی با نظر آن‌ها تعیین می‌شود و به واسطه اهداف، محتوای آموزشی نیز تعیین می‌گردد. بر این اساس، اهدافی که توسط آن‌ها تعیین می‌شوند، باید دقت، ظرافت و ارزش‌های بسیاری در خور فرهنگ جامعه داشته باشند. اگر مؤلفان و برنامه‌ریزان درسی از فرهنگ و رسوم و سنن و آداب و رسوم کشور خود شناخت درستی داشته باشند و به محتوای مناسب این کتب توجه کنند، تحقق اهداف ارزشمند آموزش و پرورش بهتر امکان‌پذیر می‌شود. از طرفی، چون آموزش زیربنایی و اصولی در دوره متوسطه دوم، که پلی برای رسیدن به تحصیلات عالی است، صورت می‌پذیرد، بررسی و تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره متوسطه دوم - که مهم‌ترین رکن آموزش زبان رسمی کشور هستند - از اهمیت بیشتری برخوردار است. در این راه بی‌گمان باید یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های برنامه‌ریزان و نویسندگان کتاب‌های درسی، ارائه درست مفاهیم آیینی به‌ویژه مطالب مربوط به عید غدیر و امامت حضرت علی(ع) باشد؛ زیرا این‌گونه مفاهیم و موضوعات به سبب شأن و قدری که دارند، می‌بایست جایگاهی مناسب در فرهنگ و تاریخ کشور عزیزمان داشته باشند. درک این جایگاه رفیع و ماندگار ساختن آن برای نسل حاضر و آیندگان رسالت سنگین مؤلفان کتاب‌های درسی است؛ زیرا کتاب‌های درسی بهترین ابزار انتقال تعالیم دینی، باورهای ارزشی، ذکر نکات ارزشمند از زندگانی بزرگان دین است. بر این اساس، در این مقاله محتوای آموزشی و یکی از اهداف کلی کتاب‌های درسی، نیز کمیت مباحث آیینی با عنوان عید غدیر و امامت حضرت علی(ع) در کتاب‌های درسی دوره دوم متوسطه با نمودار درصدی در هر کتاب بررسی شده است.

۱. ادبیات فارسی سال دوم دوره دوم متوسطه: ۱.۱. درس اول: «همای رحمت»

(صفحة ۳) - ۱۴ بیت

علی ای همای رحمت، تو چه آیتی خدا را
که به ماسوا فکندی همه سایه هما را
دل اگر خدانشناسی همه در رخ علی بین
به علی شناختم من، به خدا قسم خدا را
۱.۲ درس سوم: «حملة حیدری»
(صفحة ۱۲ و ۱۳) - ۲۸ بیت و ۷ سطر

۱.۴ درس هیجدهم: «در سایه سار
نخل ولایت» (صفحة ۱۳۱، ۱۳۳ و ۱۳۵)
- ۴۰ بیت

خجسته باد نام خداوند، نیکوترین
آفریدگاران/ که تو را آفرید/ از تو در شگفت
هم نمی توانم بود/ که دیدن بزرگی ات،
چشم کوچک من بسنده نیست/ مور، چه

و ایمان و عشقی که ایرانیان در اسلام به
علی (ع) و حکومت ایشان داشتند، پشتوانه
نوروز شد.

۲.۲ درس شانزدهم: «هجرت»
(صفحة ۱۲۵) - ۱ بیت
شبگیر ما در روز خیبر یاد بادا

دلیران میدان گشوده نظر
که بر کینه اول که بندد کمر
که ناگه عمر آن سپهر نبرد
برانگیخت ابرش، برافشانند گرد
چو آن آهنین کوه آمد به دشت
همه رزمگه کوه فولاد گشت

۱.۳ درس سوم: «خودآزمایی»
(صفحة ۱۴) - ۸ بیت

از علی آموز اخلاص عمل
شیر حق را دان منزه از دغل
در غزا بر پهلوانی دست یافت
زود شیر برآورد و شتافت

می داند که بر دیواره اهرام می گذرد یا بر
خشتی خام/ تو، آن بلندترین هرمی که
فرعون تخیل می تواند ساخت. (جدول و
نمودار ۱)

۲. ادبیات فارسی ۳ سال سوم
رشته تجربی و ریاضی فیزیک
دوره دوم متوسطه:

۲.۱ درس پانزدهم: (صفحة ۱۱۹) - ۳
سطر

انتخاب علی (ع) به خلافت و وصایت، در
غدیر خم هر دو در این هنگام بوده است
و چه تصادف شگفتی که آن همه خلوص

قهر خدا در خشم حیدر یاد بادا

۳. ادبیات فارسی ۳ سال سوم
رشته ادبیات و علوم انسانی
دوره دوم متوسطه:

۳.۱ درس نوزدهم: «در محراب
عشق» (صفحة ۱۱۰ و ۱۱۱) - ۲۳ سطر

و در آثار بیاورند که علی - علیه السلام -
در بعضی از آن حربها تیری به وی رسید؛
چنانکه پیکان اندر استخوان وی بماند. جهد
بسیار کردند، جدا نشد. گفتند: «تا گوشت
و پوست برنارند و استخوان نشکنند، این
پیکان جدا نشود». بزرگان و فرزندان وی...
اگر علی (ع) چنان گردد که گوشت و پوست

وی ببرند و از آن خبر ندارد. عجب نباشد و غریب نبود. (جدول و نمودار ۳)

۴. زبان فارسی عمومی پیش‌دانشگاهی:

۴.۱. درس بیستم: «کویر» (صفحه ۸۷) ۶ سطر

شگفتا که نگاه‌های لوکس مردم آسفالت‌نشین شهر، شاهراه علی، راه کعبه راهی که علی از آن به کعبه...

۴.۲. درس بیست‌ویک: «جهاد» (صفحه ۹۴ و ۹۵) - ۳۲ سطر

اما بعد جهاد دری است از درهای بهشت که خداوند روی گزیده‌ی دوستان خود گشوده است و جامه تقواست که بر تن آنان پوشیده است. زره استوار الهی است که آسیب نبیند و... اکنون سالیان عمرم از شصت فزون است... (جدول و نمودار ۴ و ۵)

با توجه به نمودارهای ۱، ۲، ۳، ۴ و ۵ از کتاب‌های ادبیات فارسی دوره دوم متوسطه استخراج شده است. نگاهی گذرا به نمودار شماره ۵ به خوبی نشان می‌دهد که در کتاب‌های ادبیات فارسی دوره دوم متوسطه سهم این مطالب کمتر از موضوعات دیگر است و در مجموع، حدود ۱/۴۷ درصد کل حجم کتاب‌های ادبیات فارسی دوره دوم متوسطه به این مطالب اختصاص یافته است. توجه به نمودارهای فراوان نشان می‌دهد که ارائه موضوعات با توزیع منظم و یکنواختی صورت نگرفته و کتاب ادبیات فارسی ۲ از سایر کتاب‌ها پیشی گرفته است؛ هرچند فقط حدود ۳/۵۵ درصد مطالبش به عید غدیر و حضرت علی (ع) اختصاص دارد؛ و در حالی که در کتاب زبان و ادبیات فارسی پیش‌دانشگاهی هیچ مطلبی در

این‌باره نیامده است. با توجه به جداول شماره ۱، ۲، ۳، ۴ و ۵ در کتاب‌های سال دوم، ۹۰ بیت و ۷ سطر و در کتاب ادبیات سوم رشته علوم تجربی و ریاضی فیزیک ۱ متوسطه بیت و ۳ سطر و در کتاب ادبیات سوم رشته ادبیات و علوم انسانی فقط ۲۳ سطر و زبان فارسی عمومی پیش‌دانشگاهی تنها ۳۸ سطر و در تمام کتاب‌های ادبیات فارسی دوره دوم متوسطه ۱۴ صفحه با ۹۱ بیت و ۷۱ سطر جمعاً ۱۶۲ سطر به عید غدیر و حضرت علی (ع) مربوط می‌شود، و به راستی روشن نیست برای تغییرات و دگرگونی‌های نامنظم و نبود توزیع مناسب، چه توجیهی می‌توان یافت. از نگاه کمی، انتظار منطقی آن است که مطالب این بخش در هر پایه تقریباً با یکدیگر متناسب باشد یا بتوان دلیل قانع‌کننده‌ای برای آن یافت. در پایان، می‌توان این‌گونه بیان داشت که با بررسی کتاب‌های دوره دوم متوسطه با هدف بررسی سهم مطالب مربوط به عید غدیر و حضرت علی (ع) در این کتاب‌ها به این نتیجه رسیدیم که کتاب‌های این دوره به تجدیدنظر کمی و کیفی نیاز دارند و می‌توان اقدامی شایسته نمود تا سنت حسنه و نبوی غدیر خم در جامعه احیا شود. لازمه این امر آن است که فلسفه واقعه غدیر توسط دست‌اندرکاران و مؤلفان برای دانش‌آموزان و آینده‌سازان به خوبی تبیین شود. برای رشد و اعتلای فرهنگ علوی، امامت و ولایت و عید غدیر در راستای گسترش برنامه‌های دینی و معنوی باید تلاش نمود و آن را سرلوحه امور قرار داد تا به یاری خداوند متعال در حوزه فرهنگی شاهد توسعه و پیشرفت‌های چشمگیری باشیم. عید غدیر نه تنها به‌عنوان روزی تاریخی بلکه به‌عنوان یک عید اسلامی مطرح شود و به‌عنوان تعظیم شاعر دینی،

منابع
۱. امینی نجفی، محمد. (۱۳۷۰). سیری در غدیر، قم.
۲. رضوانی، علی‌اصغر. (۱۳۸۷). مفهوم غدیر، قم: انتشارات مسجد مقدس جمکران.
۳. طبیبی، محمدجواد. (۱۳۸۲). خورشید کعبه، قم: انتشارات مدین.
۴. مکارم‌شیرازی، ناصر. (۱۳۸۲). حدیث غدیر سند گویای ولایت، قم: انتشارات مدرسه الامام علی ابن ابی‌طالب.
۵. کتاب‌های ادبیات فارسی دوره دوم متوسطه.

جدول ۱

نام کتاب	پایه تحصیلی	کل صفحات	تعداد صفحات در مورد غدیر و حضرت علی (ع)	تعداد ابیات	تعداد سطور	جمع	درصد اختصاص یافته
ادبیات فارسی ۲	دوم عمومی	۱۹۷	۷	۹۰	۷	۹۷	۳/۵۵٪

جدول ۲

نام کتاب	پایه تحصیلی	کل صفحات	تعداد صفحات در مورد غدیر و حضرت علی(ع)	تعداد ابیات	تعداد سطور	جمع	درصد اختصاص یافته
ادبیات فارسی ۳	سوم علوم تجربی	۱۸۳	۲	۱	۳	۴	٪۱/۰۹

جدول ۳

نام کتاب	پایه تحصیلی	کل صفحات	تعداد صفحات در مورد غدیر و حضرت علی(ع)	تعداد ابیات	تعداد سطور	جمع	درصد اختصاص یافته
ادبیات فارسی ۳	سوم انسانی	۱۸۴	۲	-	۲۳	۲۳	٪۱/۰۹

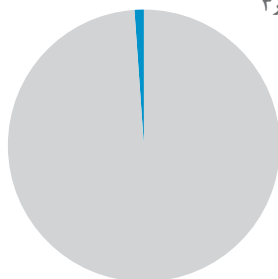
جدول ۴

نام کتاب	پایه تحصیلی	کل صفحات	تعداد صفحات در مورد غدیر و حضرت علی(ع)	تعداد ابیات	تعداد سطور	جمع	درصد اختصاص یافته
زبان فارسی	پیش‌دانشگاهی	۱۸۳	۳	-	۳۸	۳۸	٪۱/۶۳

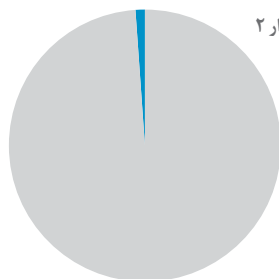
جدول ۵- مطالب مربوط به غدیر و حضرت علی در کتاب‌های ادبیات فارسی دوره دوم متوسطه

نام کتاب	پایه تحصیلی	کل صفحات	تعداد صفحات در مورد غدیر و حضرت علی(ع)	تعداد ابیات	تعداد سطور	جمع	درصد اختصاص یافته
ادبیات فارسی ۲	دوم عمومی	۱۹۷	۷	۹۰	۷	۹۷	٪۳/۵۵
ادبیات فارسی ۳	سوم انسانی	۱۸۴	۲	-	۲۳	۲۳	٪۱/۰۹
ادبیات فارسی ۳	سوم علوم تجربی	۱۸۳	۲	۱	۳	۴	٪۱/۰۹
زبان فارسی عمومی	پیش‌دانشگاهی	۱۸۳	۳	-	۳۸	۳۸	٪۱/۶۳
زبان و ادبیات فارسی	پیش‌دانشگاهی	۲۰۲	-	-	-	-	-
جمع	-	۹۵۰	۱۴	۹۱	۷۱	۱۶۲	٪۱/۴۷

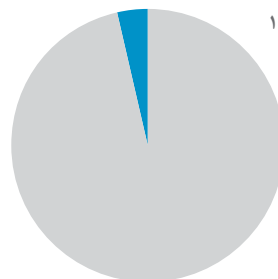
نمودار ۳

نمودار ۲

نمودار ۱

تعداد صفحات در مورد غدیر و حضرت علی(ع)

سایر موضوعات

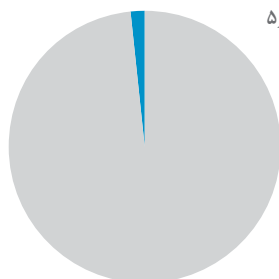
تعداد صفحات در مورد غدیر و حضرت علی(ع)

سایر موضوعات

تعداد صفحات در مورد غدیر و حضرت علی(ع)

سایر موضوعات

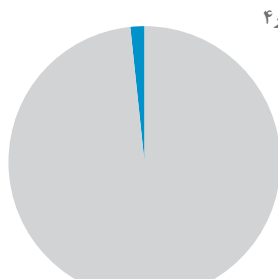
نمودار ۵

تعداد صفحات در مورد غدیر و حضرت علی(ع)

سایر موضوعات

نمودار ۴

تعداد صفحات در مورد غدیر و حضرت علی(ع)

سایر موضوعات